

O‘TKIR ZAHLANISHLAR: ETIOLOGIYASI, KLINIK BELGILARI, TASHXIS VA SHOSHILINCH TIBBIY YORDAM TAMOYILLARI

Xoldarov Dilshodbek

Asaka Abu Ali ibn Sino nomidagi Jamoat salomatligi texnikumi

Jarrohlik kafedrasi o‘qituvchisi.

Annotatsiya: O‘tkir zaharlanishlar zamonaviy tibbiyotning dolzarb muammolaridan biri bo‘lib, ular zaharli moddalar organizmga qisqa vaqt ichida tushishi natijasida yuzaga keladigan patologik holatlarni o‘z ichiga oladi. Zaharlanishlar maishiy kimyoviy moddalar, dori vositalari, pestitsidlar, sanoat toksinlari, alkogol va uning o‘rnini bosuvchi moddalar, shuningdek, ayrim o‘simlik va qo‘ziqorinlar ta’sirida rivojlanishi mumkin. Klinik ko‘rinish zaharning turi, miqdori, organizmga tushish yo‘li, ta’sir qilish davomiyligi hamda bemorning yoshi va umumiy holatiga bog‘liq. Ushbu maqolada o‘tkir zaharlanishlarning asosiy sabablari, patogenezi, klinik belgilari, tashxislash usullari, shoshilinch yordam ko‘rsatish tamoyillari va profilaktika masalalari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: o‘tkir zaharlanish, toksin, intoksikatsiya, toksikologiya, shoshilinch yordam, detoksikatsiya, antidot, nafas yetishmovchiligi.

KIRISH

O‘tkir zaharlanish — toksik moddaning organizmga qisqa vaqt davomida tushishi natijasida hayotiy muhim a‘zolar va tizimlar faoliyatining buzilishi bilan kechadigan patologik holatdir. Zaharlanishlar turli yosh guruhlarida uchrashi mumkin, biroq bolalar, keksa yoshdagi shaxslar va ishlab chiqarish sharoitida kimyoviy moddalar bilan ishlaydigan kishilar ayrim holatlarda yuqori xavf guruhiga kiradi.

O‘tkir zaharlanishlarning klinik ahamiyati shundaki, toksik modda organizmga tushganidan keyin patologik jarayon tez rivojlanishi mumkin. Ayrim zaharlar

markaziy asab tizimi, yurak-qon tomir tizimi, nafas olish tizimi, jigar va buyraklarga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli bemorga o'z vaqtida va to'g'ri yordam ko'rsatish hayotiy ahamiyatga ega.

Zaharlanishni davolashda asosiy maqsad zaharning keyingi so'rilishini kamaytirish, organizmning hayotiy funksiyalarini saqlab qolish, toksinning ta'sirini imkon qadar bartaraf etish va asoratlarning oldini olishdan iborat.

1. O'tkir zaharlanishlarning etiologiyasi

O'tkir zaharlanishga olib keluvchi toksik moddalar juda xilma-xildir. Ularni kelib chiqishi va organizmga ta'sir mexanizmiga ko'ra bir necha guruhga ajratish mumkin.

Birinchi guruhga dori vositalari kiradi. Dorilarni shifokor tavsiyasiz ko'p miqdorda qabul qilish, dozani adashtirish, bir nechta preparatlarni nazoratsiz birga qo'llash zaharlanishga sabab bo'lishi mumkin. Uy sharoitida dori vositalarining bolalar qo'liga tushib qolishi ham muhim xavf omilidir.

Ikkinchi guruhni maishiy kimyoviy moddalar tashkil etadi. Kislotalar, ishqorlar, yuvish vositalari, erituvchilar va boshqa kimyoviy mahsulotlar noto'g'ri saqlangan yoki ehtiyotsizlik bilan ishlatilgan hollarda zaharlanishga olib kelishi mumkin.

Uchinchi guruhga pestitsidlar va qishloq xo'jaligida ishlatiladigan kimyoviy moddalar kiradi. Ular bilan ishlashda xavfsizlik qoidalariga rioya qilmaslik nafas yo'llari orqali yoki teri orqali zaharlanishga olib kelishi mumkin.

Shuningdek, uglerod oksidi, alkogol va uning o'rnini bosuvchi moddalar, sanoat toksinlari, ayrim o'simliklar va zaharli qo'ziqorinlar ham o'tkir zaharlanishlarning muhim sabablaridan hisoblanadi.

2. Zaharning organizmga tushish yo'llari

Toksik moddalarning organizmga tushish yo'li zaharlanishning klinik kechishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Eng ko‘p uchraydigan yo‘llardan biri — og‘iz orqali tushish. Bunda zahar oshqozon-ichak tizimiga tushib, so‘rilish jarayonidan keyin qon oqimiga o‘tadi. Dori vositalari va ayrim maishiy kimyoviy moddalar ko‘pincha shu yo‘l orqali zaharlanishga sabab bo‘ladi.

Nafas yo‘llari orqali zaharlanish gazlar, bug‘lar va aerozollarni nafas bilan qabul qilish natijasida yuzaga keladi. Bunday zaharlanishlar ayrim hollarda juda tez rivojlanadi, chunki o‘pka orqali moddalarning qonga o‘tishi tez kechadi.

Teri va shilliq qavatlar orqali toksik moddalar organizmga kirishi ham mumkin. Ayrim kimyoviy moddalar terini shikastlash bilan birga, organizmga so‘rilib umumiy toksik ta’sir ko‘rsatadi.

3. Patogenezi

O‘tkir zaharlanish patogenezida toksik moddaning organizmga tushishi, so‘rilishi, qon orqali tarqalishi va ma’lum a’zolarga ta’sir ko‘rsatishi asosiy o‘rin tutadi.

Zahar organizmga tushgach, uning bir qismi biologik membranalar orqali so‘riladi. Qon oqimiga o‘tgan toksik modda turli to‘qimalarga tarqaladi. Ba’zi toksinlar markaziy asab tizimiga, boshqalari yurak va qon tomirlariga, ayrimlari esa jigar yoki buyraklarga ko‘proq ta’sir qiladi.

Toksinning organizmdan chiqarilishida jigar va buyraklarning roli katta. Jigar ko‘plab kimyoviy moddalarni metabolizmga uchratadi, buyraklar esa ularning ayrim metabolitlarini siydik orqali chiqaradi. Og‘ir zaharlanishlarda ushbu a’zolarning funksiyasi buzilishi toksik jarayonning kuchayishiga olib kelishi mumkin.

Zaharlanish natijasida hujayralarda energiya almashinuvi, fermentlar faoliyati va oksidlanish-qaytarilish jarayonlari buzilishi mumkin. Og‘ir holatlarda gipoksiya, arterial bosimning pasayishi, yurak ritmining buzilishi, hushning buzilishi va ko‘p a’zoli yetishmovchilik rivojlanishi ehtimoli mavjud.

4. Klinik belgilari

O'tkir zaharlanishning klinik belgilari zaharning turiga va uning miqdoriga bog'liq. Shu sababli barcha zaharlanishlarda bir xil simptomlar kuzatilmaydi.

Umumiy belgilar qatoriga:

- holsizlik va bosh aylanishi;
- ko'ngil aynishi va qusish;
- qorin sohasidagi og'riq;
- bosh og'rig'i;
- hushning buzilishi;
- uyquchanlik yoki kuchli qo'zg'alish;
- nafas olishning qiyinlashishi;
- yurak urishining tezlashishi yoki sekinlashishi;
- arterial bosimning o'zgarishi;
- tirishishlar;
- tana haroratining o'zgarishi

kirishi mumkin.

Markaziy asab tizimiga ta'sir qiluvchi zaharlar hushning buzilishi, muvozanatning yo'qolishi, nutq o'zgarishi, uyquchanlik, tirishish va og'ir hollarda koma bilan namoyon bo'lishi mumkin.

Nafas tizimiga ta'sir qiluvchi toksinlar nafas qisishi, yo'tal, ko'krakda noqulaylik, sianoz va nafas yetishmovchiligini keltirib chiqarishi mumkin.

Kislota va ishqorlar bilan zaharlanishda og'iz bo'shlig'i, qizilo'ngach va oshqozon shilliq qavatining kimyoviy shikastlanishi kuzatilishi mumkin. Bunday vaziyatlarda og'riq, yutishning qiyinlashishi va qusish kabi belgilar paydo bo'lishi mumkin.

5. Tashxislash

O'tkir zaharlanishni tashxislashda bemorning shikoyatlari, klinik holati va toksik modda bilan bog'liq anamnez muhim ahamiyatga ega.

Anamnez yig'ishda quyidagi ma'lumotlarni aniqlash muhim:

1. Zaharlanishga sabab bo'lgan moddaning nomi.
2. Taxminiy qabul qilingan miqdor.
3. Moddaning organizmga tushish vaqti.
4. Tushish yo'li.
5. Bemorning yoshi va umumiy sog'lig'i.
6. Zaharlanishdan keyin qanday belgilar paydo bo'lgani.
7. Bemor tomonidan boshqa dori yoki moddalar qabul qilingan-qilinmaganligi.

Klinik tekshiruvda nafas olish, yurak-qon tomir tizimi, hush holati, tana harorati va nevrologik belgilar baholanadi.

Zaruratga qarab laborator va instrumental tekshiruvlar o'tkaziladi. Qon va siydik tahlillari, elektrolitlar, glyukoza, buyrak va jigar faoliyatini baholash, elektrokardiografiya hamda toksikologik tekshiruvlar klinik vaziyatga qarab qo'llanadi.

6. Shoshilinch tibbiy yordam tamoyillari

O'tkir zaharlanishda birinchi navbatda bemorning hayotiy muhim funksiyalarini ta'minlash zarur. Bunda nafas yo'llarining ochiqqligi, nafas olish va qon aylanishi baholanadi.

Agar bemor zaharli gaz yoki bug' ta'sirida bo'lgan bo'lsa, birinchi navbatda xavfsizlikni ta'minlash va jabrlanuvchini zaharli muhitdan olib chiqish muhim. Buni yordam ko'rsatuvchining o'zi zaharlanib qolmaydigan sharoitda amalga oshirish kerak.

Zaharlanishning turi va og'irligiga qarab shifokorlar tomonidan kislorod terapiyasi, infuzion davolash, simptomatik yordam, ayrim toksinlarda esa maxsus antidot terapiyasi qo'llanishi mumkin.

Ba'zi zaharlanishlarda faollashtirilgan ko'mir qo'llanilishi mumkin, biroq uning samarasi toksinning turi va qabul qilingan vaqtdan kelib chiqib baholanadi. Uni har qanday zaharlanishda avtomatik ravishda qo'llash to'g'ri emas.

Muhim jihatlardan biri — bemorni o‘z-o‘zicha qusdirishga urinmaslikdir. Ayniqsa, korroziv moddalar yoki ayrim uglevodorodlar yutilgan holatlarda qusdirish qo‘shimcha zarar yetkazishi mumkin. Shuning uchun bunday vaziyatlarda tibbiyot xodimlarining ko‘rsatmalariga amal qilish kerak.

Og‘ir zaharlanishlarda bemor intensiv terapiya bo‘limida kuzatilishi va davolanishi mumkin. Zarurat tug‘ilganda sun‘iy nafas oldirish, gemodinamikani qo‘llab-quvvatlash, tirishishlarni nazorat qilish va boshqa hayotiy muhim davolash choralari amalga oshiriladi.

7. Antidot terapiyasi

Antidot — ma’lum toksinning ta’sirini kamaytirish yoki bloklashga qaratilgan maxsus vosita. Biroq barcha zaharlar uchun antidot mavjud emas.

Antidotlardan foydalanish zaharlanish turi aniqlanganda yoki klinik jihatdan kuchli asos mavjud bo‘lganda, tegishli tibbiy protokollarga muvofiq amalga oshiriladi. Antidotning noto‘g‘ri yoki asossiz qo‘llanilishi ham bemor uchun xavf tug‘dirishi mumkin.

Shuning uchun o‘tkir zaharlanishlarda davolash faqat zaharni “neytrallash” bilan cheklanmaydi. Eng muhim vazifa — bemorning nafas olishi, qon aylanishi va boshqa hayotiy funksiyalarini barqaror saqlashdir.

8. Asoratlari

O‘tkir zaharlanishning og‘irligi toksinning turi, miqdori, bemorning yoshi, hamroh kasalliklari va tibbiy yordamning qanchalik tez ko‘rsatilganiga bog‘liq.

Og‘ir zaharlanishlarda quyidagi asoratlar kuzatilishi mumkin:

- o‘tkir nafas yetishmovchiligi;
- yurak ritmining buzilishi;
- arterial gipotenziya;
- hushning chuqur buzilishi va koma;
- tirishishlar;
- jigar va buyrak faoliyatining buzilishi;

- metabolik buzilishlar;
- ko‘p a‘zoli yetishmovchilik.

Ayrim kimyoviy moddalar uzoq muddatli asoratlarni ham keltirib chiqarishi mumkin. Shuning uchun bemorni faqat dastlabki simptomlar kamayganidan keyin emas, balki klinik zaruratga ko‘ra ma’lum vaqt davomida kuzatish muhim.

9. Profilaktikasi

O‘tkir zaharlanishlarning oldini olishda aholining tibbiy savodxonligini oshirish muhim ahamiyatga ega.

Dori vositalari bolalar qo‘li yetmaydigan, alohida va xavfsiz joylarda saqlanishi kerak. Kimyoviy moddalarni oziq-ovqat mahsulotlari yoki ichimlik idishlariga ko‘chirish tavsiya etilmaydi. Har bir kimyoviy vosita o‘zining asl, belgilangan idishida saqlanishi va foydalanish yo‘riqnomasiga amal qilinishi lozim.

Uyda gaz va isitish moslamalaridan foydalanishda xavfsizlik qoidalariga rioya qilish, xonalarni yetarli shamollatish va uglerod oksidi bilan zaharlanish xavfini kamaytirish choralarini ko‘rish kerak.

Qishloq xo‘jaligida pestitsidlar bilan ishlaganda himoya kiyimlari va individual himoya vositalaridan foydalanish, moddalarni yo‘riqnomaga muvofiq qo‘llash zarur.

Shuningdek, noma’lum o‘simlik va qo‘ziqorinlarni iste’mol qilmaslik, yaroqlilik muddati o‘tgan yoki kelib chiqishi noma’lum mahsulotlardan foydalanmaslik ham zaharlanishning oldini olishga xizmat qiladi.

XULOSA

O‘tkir zaharlanishlar tez rivojlanishi va hayotiy muhim a‘zolar faoliyatini izdan chiqarishi mumkin bo‘lgan jiddiy patologik holatdir. Zaharlanishlarning sabablari va klinik ko‘rinishlari turlicha bo‘lib, tashxis va davolash individual yondashuvni talab qiladi.

O‘tkir zaharlanishlarda muvaffaqiyatli davolashning asosiy shartlari — zaharlanishni imkon qadar erta aniqlash, bemorning hayotiy funksiyalarini

barqarorlashtirish, toksinning keyingi soʻrilishini kamaytirish, zarur hollarda maxsus antidotlardan foydalanish va asoratlarni oʻz vaqtida davolashdir.

Profilaktik tadbirlar, aholining tibbiy savodxonligini oshirish, dori va kimyoviy moddalarni toʻgʻri saqlash hamda mehnat xavfsizligi qoidalariga rioya qilish oʻtkir zaharlanishlar sonini kamaytirishda muhim oʻrin tutadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. World Health Organization. Chemical Safety: Poisoning Prevention and Management. Geneva: WHO.
2. World Health Organization. Guidance on the Management of Poisoning. Geneva: WHO.
3. Olson K.R. Poisoning & Drug Overdose. McGraw-Hill Education.
4. Goldfrank L.R. va boshqalar. Goldfrank's Toxicologic Emergencies. McGraw-Hill.
5. Tintinalli J.E. va boshqalar. Tintinalli's Emergency Medicine: A Comprehensive Study Guide. McGraw-Hill.